

Уладзімір Куліковіч, Ксенія Тарасевіч
Мінск

Тытульны аркуш выданняў сучасных аўтараў: айчынны і замежны досвед

Сёння супрацоўніцтва Беларусі і Польшчы ў галіне літаратуры развіваецца вельмі плённа: на паліцах польскіх і беларускіх кнігарняў і буйных бібліятэк з'яўляюцца новыя найменні кніг на мовах арыгінала; штогод выдаюцца новыя пераклады твораў як класікаў, так і сучасных аўтараў абедзвюх краін. У той жа час ступень зацікаўленасці шырокіх колаў грамадства ў гэтых выданнях адрозніваецца ў залежнасці ад сітуацыі на кніжным рынку канкрэтнай дзяржавы.

Так, галоўная праблема, з якой сутыкаюцца беларускія выдаўцы, – малая зацікаўленасць спажывцоў у беларускамоўных кнігах. Сацыялагічныя апытанні, праведзеныя ў 2011 і 2014 гг., паказваюць зніжэнне цікавасці беларусаў да чытання на роднай мове. Асноўная прычына гэтага, на думку рэспандэнтаў, – недасканаласць ведання беларускай мовы і адсутнасць камунікатыўна-прагматычных, практычных чынінікаў яе вывучэння¹. 7,2 % апытаных выказалі незадавальненне якасцю беларускамоўных твораў. Большасць удзельнікаў сацапытання не змаглі назваць імёны беларускіх пісьменнікаў, што сведчыць пра недастатковую прапаганду нашых кніг, асабліва беларускамоўных твораў маладых аўтараў². Літаратуры на роднай мове аддаюць перавагу толькі 5 % рэспандэнтаў³. Пераклад жа на беларускую мову набывае шырокі попыт, у асноўным, толькі тады, калі твор яшчэ не прадстаўлены па-руску. Беларускай кнізе на айчынным рынку цяжка канкурыраваць з расійскімі выданнямі ў колькасным дачыненні і ў плане разнастайнасці тэматыкі. Выставы новых кніг у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі ў гэтым пераконваюць: 90–95 % усіх кніг – гэта тое, што выдаецца ў Расіі⁴. У той жа час беларускія пераклады, напрыклад, Ч. Мілаша,

¹ У. Куліковіч, *Матывацыя арфаграфічна граматычнага пісьма па-беларуску сярод школьнікаў і студэнтаў*, “Роднае слова” 2014, № 2, с. 52–55.

² М. Южык, *ЛіМаразм–334* [online], <http://iuzhyk.livejournal.com/515114.html> [доступ: 22.01.2017].

³ Прэсавая служба СБП, *Культуру чытання абмеркавалі ў Мінску* [online], <http://lit-bel.org/by/news/5345.html> [доступ: 20.12.2014].

⁴ А. Тарас, “Нашаму народу патрэбны свой Аляксандр Дзюма” [у:] *Беларускія выдаўцы і распаўсюднікі аб перспектывах кніжнага рынку: серыя інтэрв’ю*, “ARCHE” 2012, № 4, с. 25.

Т. Ружэвіча, В. Шымборскай рана ці позна знойдуць свайго чытача, паколькі гэтыя аўтары для беларусаў новыя¹.

Польскі кніжны рынак нашмат большы за беларускі, таму вялікае значэнне набывае якасная прамоцыя кніг, якой, на вялікі жаль, пакуль беларускай кнізе не стае. Адпаведна, пра камерцыйны поспех айчыннага выдання за мяжой казаць не даводзіцца. Выключэнне складаюць толькі некаторыя пераклады беларускіх аўтараў (У. Арлова, С. Алексіевіч), адзначаныя ў Польшчы ў межах прэміі “Еўрапейскі паэт свабоды”, “Angelus”, імя Р. Капусцінскага і інш.²

Пералічаныя вышэй фактары, а таксама глабалізацыя і паступовае сціранне межаў паміж культурамі стварылі новыя выдавецкія праблемы: 1) асэнсаванне месца айчыннай кнігі ў міжнародным кантэксце і спецыфікі яе афармлення з улікам новых умоў развіцця сусветнага згуртавання; 2) пошук шляхоў найбольш эфектыўнага выкарыстання рэкламных элементаў, закладзеных у саму прыроду кнігі, у маркетынгавай дзейнасці айчынных выдавецтваў. Вырашэнне дадзеных задач дапаможа не толькі знізіць затраты на папулярнызацыю выданняў, але і паспрые стварэнню станоўчага іміджу айчыннай выдавецкай справы за мяжой, распрацоўцы больш якасных і дасканалых кніжных выданняў, якія змаглі б найлепшым чынам рэпрэзентаваць нашу літаратурную спадчыну; пошуку новых шляхоў супрацоўніцтва Польшчы і Беларусі. Вядома, ад афармлення залежыць папулярнасць той ці іншай кнігі, твора і аўтара. Ва ўсе часы існавання выдавецкай справы добра аформленае выданне, без карэктарска-рэдактарскіх недахопаў, актуальнае зместам адыгрывала вялікую ролю ў стварэнні інфармацыйнай прасторы грамадства, “фарміравала” ўдумлівага, неабыякавага чытача³.

Задача артыкула – асвятліць спецыфіку афармлення тытульных аркушаў польскамоўных і беларускамоўных мастацкіх выданняў і ўстанавіць агульныя тэндэнцыі ўдасканалення іх формы і зместу.

Згодна з меркаваннем даследчыкаў, тытульны аркуш выконвае ролю своеасаблівага “фасаду” кнігі, уверцюры да твора. Вядомы нямецкі тыпограф Ян Чыхольд адзначаў: “Тытул – вясцун тэксту. Ён павінен быць у выдатнай форме, мець свежы выгляд і не пераходзіць на шэпт”⁴. Яго функцыянальная задача заключаецца не толькі ў падачы асноўных звестак пра аўтара і змешчаны ў кнізе тэкст. Тытул уяўляе душу цэлага. З гэтага пункту гледжання па тытуле лепш нават, чым па афармленні можна меркаваць пра змест эпохі⁵.

¹ Беларуская літаратура па-польску [online], <http://radyjo.net/4/31/Artykul/104132.html> [доступ: 27.11.2016].

² *Ibidem*.

³ У. Куліковіч, *Тыпалагічныя рысы літаратурна-мастацкіх выданняў пачатку XX ст. (“Другое чытанне для дзяцей беларусаў” Я. Коласа) [у:] Слова ў кантэксце часу: да 85-годдзя прафесара А. І. Наркевіча: зб. навук. прац у 2 тамах, т. 1, Мінск 2014, с. 542.*

⁴ Я. Чыхольд, *Облик книги: избранные статьи о книжном оформлении и типографике*, Москва 2013, с. 75.

⁵ Б. Валуенко, *Наборный титул и рубрики книги*, Киев 1967, с. 45.

Продкам сучаснага тытульнага аркуша з'яўляецца калафон (грэч. "канцоўка", "апошні радок") – інфармацыя пра аўтара і перапісчыка, час і месца стварэння твора, змешчаная на апошняй старонцы рукапіснай або друкаванай старадаўняй кнігі. Для рукапісных фаліянтаў размяшчэнне звестак на апошняй старонцы было лагічным: перапісчыкі стваралі кнігу цягам некалькіх гадоў, часам працу аднаго чалавека завяршаў другі, таму яны спакойна рабілі выданне, а ў канцы дадавалі праўдзівыя "выхадныя звесткі"¹.

Тытульныя аркушы з'яўляюцца ў другой палове XV ст. з развіццём кнігадрукавання. Першыя кнігі для шматлікіх людзей былі незразумелай навінкай, таму вельмі часта тытульны аркуш выконваў рэкламную функцыю: такія элементы мастацкай аздабы, як тагачасны лагатып – выдавецкая марка (першая – яшчэ ў інкунабулах 1457 года), ксілаграфічныя рамкі (першая ў 1476 годзе), вялікія гравюры, незвычайнае геаметрычнае размяшчэнне радкоў прываблівалі патэнцыйнага чытача.

Сучасны выгляд тытульны аркуш атрымаў у другой палове XVI ст. Склалася лагічнае раздзяленне тытульнага аркуша на радкі, а памер кегля стаў адпавядаць значнасці звестак. Пачала практыкавацца выключка радкоў па цэнтры; імя аўтара і назва ў якасці асноўнай інфармацыі даваліся ў верхняй частцы аркуша, а звесткі пра месца і год выдання набіраліся дробным шрыфтам і размяшчаліся ўнізе старонкі. Пасярэдзіне выдавец мог размясціць сваю марку, віньетку, разгорнуты загаловак². Паступова падчас афармлення тытула ўсё большую ролю пачаў адыгрываць інфармацыйны складнік.

Выпрацаваная ў гэты час архітэктанічная сістэма кнігі захоўвалася аж да XIX ст. У XIX ст. адбылася так званая "шрыфтовая рэвалюцыя", якая змяніла прынцыпы пабудовы кнігі. Структура выдання стала больш экспрэсіўнай. Шырокае выкарыстанне атрымалі віньеткі і арнаменты. Элементы тытульных аркушаў таго часу маюць самае экзатычнае напісанне. Кожны радок набіраўся сваім шрыфтам і кегелем, шырокія знакі чаргаваліся з вузкімі. Галоўныя, на думку аўтара радкі, абавязкова вылучаліся, што не спрыяла метадычнаму чытання, а прымушала выходзіць з асноўных думкі з тэксту. Аднак у канцы стагоддзя погляд на афармленне тытула змяніўся: тыпографы пачалі змяншаць колькасць гарнітур і выступілі за абсалютную ўніфікацыю пабудовы тытульных аркушаў³.

На пачатку XX ст. тытульныя аркушы становяцца больш сціплымі. Паміж заглаўкамі і выхаднымі звесткамі застаецца толькі адкрытая

¹ У. Куліковіч, К. Тарасевіч, *Тытульны аркуш выдання: гісторыя і сучаснасць* [у:] *Первый шаг в науку – 2016: сборник материалов Международного форума "Первый шаг в науку – 2016"* (4–5 нояб. 2016 г., Минск), в 2 частях, ч. 1, Минск 2016, с. 230.

² *Ibidem*, с. 231.

³ *Ibidem*, с. 232.

прастора. Шмат увагі надаецца шрыфтавому афармленню. Стылізацыя як мастацкі прыём застаецца, аднак выкарыстанне асобных выяўленчых элементаў (рамак, малюнкаў) залежыць не столькі ад моды, колькі ад аўтарскай задумы.

У сярэдзіне XX ст. канчаткова фарміруецца міжнародная сістэма стандартаў выдавецкай справы. У 1978 годзе яшчэ ў Беларускай ССР афіцыйны статус атрымлівае Сістэма стандартаў па інфармацыі, Бібліятэчнай і выдавецкай справе. Аналагічныя працэсы адбываюцца і ў Польшчы. Вынікам іх сталі пэўныя нормы і стандарты, якія канчаткова замацавалі кніжныя традыцыі абедзвюх краін. Разгледзім асноўныя патрабаванні да афармлення тытульных аркушаў у Польшчы і Беларусі ды вызначым агульнае і адрознае.

Патрабаванні да тытульнага аркуша ў Беларусі рэгламентуюцца ДАСТ 7.4–2009 “Выданні. Выхадныя звесткі”. У ім даецца азначэнне тэрмінам “выхадныя звесткі” і “выпускныя звесткі”, пералік такіх звестках з іх падзелаў на надзагалоўныя і падзагалоўныя, выхадныя і надвыпускныя. Бясспрэчна, тытул – галоўная старонка аркуша – павінен утрымліваць інфармацыю пра аўтара, назву твора, выдаўца, месца і год выдання. Апрача гэтага, абавязкова павінны быць паддзены наступныя звесткі (калі яны ёсць):

1) надзагалоўныя даныя – размяшчаюцца перад імем аўтара і могуць складацца з наймення арганізацыі, ад імя ці пры ўдзеле якой створана выданне, звестак пра серыю і падсерыю (загалоўак, год заснавання, нумар выпуску, асобы, што прымаюць удзел у стварэнні)¹;

2) падзагалоўныя даныя – размяшчаюцца, адпаведна, пад загалоўкам, паясняюць яго і складаюцца са звестак пра від выдання, жанр твора, чытацкі адрас і мэтавае прызначэнне; мову тэксту, з якога перакладзены твор, і асобу перакладчыка; складальніка, адказнага (навуковага) рэдактара, аўтара прадмовы, паслямовы, мастака і іншых стваральнікаў выдання, паўторнасць выдання (перавыданне), характар змен тэксту (дапоўненае, перапрацаванае і г. д.) і яго асаблівасці (факсіміле, рэпрэнт ці адаптаванае)².

У залежнасці ад віду выдання ДАСТ прадугледжвае перанос інфармацыі пра серыю – на контртытул (гэта значыць, другую старонку двайнога тытульнага аркуша), на авантытул (першую старонку двайнога тытульнага аркуша) ці на адгорт. Звесткі пра чытацкі адрас, перакладчыка і арыгінальнае выданне, укладальніка, навуковага рэдактара і іншых стваральнікаў кнігі могуць быць перанесены на адгорт тытула ці на контртытул³. У той жа час, даследчыкі адзначаюць немэтазгоднасць такога дзеяння, паколькі на контртытуле размяшчаюць, як правіла, звесткі больш значныя, чым на першай старонцы

¹ *Издания. Выходные сведения*, ДАСТ 7.4–2009, Москва 2004, с. 2–3.

² *Ibidem*, с. 3.

³ *Ibidem*.

тытульнага аркуша (напрыклад, звесткі пра ўсё мнагатомнае выданне на контртытулах асобных яго тамоў). Таму ў спрэчных сітуацыях прапаноўваецца перанос усяго комплексу даных аб серыі¹.

ДАСТ рэгламентуе таксама афармленне адгорт тытульнага аркуша. Абавязковыя звесткі, якія павінен утрымліваць адгорт – класіфікацыйныя індэксы УДК і ББК, код Міжнароднай класіфікацыі ISBN (неабходныя для аўтаматызацыі працы з выданнем і палягчэннем пошуку яго бібліятэкарамі і іншымі спецыялістамі); аўтарскі знак або капірайт – знак аховы аўтарскага права. Сярод факультатыўных звестак – анатацыя (рэферат) і бібліяграфічнае апісанне (БА), якія разам складаюць макет каталожнай карткі, сканаванай бібліятэкарамі падчас фарміравання кніжнага каталогу².

Згодна з ДАСТ, пералічаныя вышэй звесткі могуць быць перанесены на элемент выдання, які замяняе адгорт тытула, калі гэтага патрабуе мастацкае афармленне. Часцей за ўсё даныя памяшчаюцца на апошняй старонцы выдання, дзе публікуецца так званая метрыка выдання: падсумаванне ўсёй інфармацыі пра кнігу – надвыпускныя даныя, а таксама звесткі пра асаблівасці паліграфічнага выканання і яго творцаў – выдаўца і тыпаграфію – выпускныя. У склад надвыпускных звестак, якія абавязкова павінны прысутнічаць на адгорце тытульнага аркуша, уваходзяць: від выдання згодна з мэтавым прызначэннем, заглавак і нумар выпуску серыі, поўныя імёны аўтара і ўкладальніка, заглавак выдання і падзаглавачныя звесткі³.

Выпускныя звесткі складаюцца з наступных элементаў:

- дата падпісання ў друк;
- фармат паперы і доля аркуша;
- від паперы;
- від друку;
- аб'ём выдання ва ўмоўна-друкаваных і ўлікова-выдавецкіх аркушах (факультатыўны элемент згодна з апошняй папраўкай да ДАСТу)⁴;
- тыраж;
- нумар замовы паліграфічнага прадпрыемства;
- поўныя афіцыйныя найменні выдаўца і тыпаграфіі;
- нумары ліцэнзій на выдавецкую і паліграфічную дзейнасць і даты іх выдачы.

¹ А. М и л ь ч и н, Л. Ч е л ь ц о в а, *Справочник издателя и автора*, 4-е издание, Москва 2014, с. 353–354.

² *Издания. Выходные сведения*, *op. cit.*

³ *Ibidem*, с. 4.

⁴ *Об утверждении, введении в действие, изменении и отмене технических нормативных правовых актов в области технического нормирования и стандартизации и общегосударственного классификатора Республики Беларусь*, постановление Государственного комитета по стандартизации Республики Беларусь от 22.06.2011 № 35 [online], <http://pravo.newsby.org/belarus/postanov3/pst984.htm> [доступ: 27.11.2016]

У той жа час па-за межамі кампетэнцыі ДАСТу застаецца афармленне авантытула і контртытула (гэтак жа, як і выбар паміж адзінарным і двайным тытульным аркушам), што дае стваральнікам кнігі пэўны ўзровень свабоды і дазваляе выкарыстаць вольную прастору для мастацкага аздаблення.

Згодна з распрацоўкамі даследчыкаў, на авантытуле мэтазгодна размяшчаць надзагалоўныя звесткі, выхадныя звесткі з іншых тытульных старонак (напрыклад, назву выдавецтва); сярод неабавязковых элементаў – выдавецкая марка, дэвіз і іншыя рэкламныя элементы¹.

На контртытуле звычайна размяшчаюць арыгінальны тытул перакладнога выдання, партрэт аўтара ці іншую ілюстрацыю (тады контртытул прынята называць франтыспісам). Гэтая старонка таксама можа застацца пустой.

У большасці беларускіх кніг сёння выкарыстоўваецца адзінарны тытульны аркуш. Магчыма, гэта выклікана памкненнем выдаўцоў эканоміць на матэрыялах альбо асацыяцыяй двайнога тытула з элітарным, калекцыйным выданнем. Аднак апошнім часам стваральнікі кнігі (асабліва прыватныя арганізацыі) імкнуцца ажыццяўляць больш змястоўныя праекты. Прыкладам – выдавецкі праект “Паперус”, у якім пераважная большасць кніг – з двайным тытулам. Таму на рынку колькасць такіх выданняў паступова павялічваецца.

Як бачым, пераважная большасць звестак, якія ДАСТ патрабуе ўключыць у выданне, неабходныя для палягчэння працы бібліятэкараў і распаўсюднікаў кнігі, каб паскорыць працэс каталагізацыі і максімальна хутка даставіць выданне пэўнаму чытачу ці пакупніку. Вядома, склад, пералік і размяшчэнне выхадных звестак залежыць ад віду выдання. У той жа час некаторыя са звестак абавязкова павінны паўтарацца ў розных частках выдання (напрыклад, інфармацыя пра выданне на адгорце тытула і на апошняй старонцы), што часам немэтазгодна з пункту гледжання выкарыстання вольнай прасторы. Сярод элементаў, якія могуць мець рэальнае ўздзеянне на чытача, можна вылучыць толькі галоўныя (імёны аўтара, выдаўца і назву твора, асабліва цікава аформленыя, як на выявах) і некаторыя факультатыўныя (франтыспіс, іншыя малюнкi, лагатыпы, падзякі, рэкламныя слоганы, анатацыі), што ставіць перад айчыннымі стваральнікамі кнігі нялёгкую задачу: такім чынам распрацаваць афармленне выдання, каб захаваць яе эстэтычную прывабнасць і адначасова выканаць усе патрабаванні дзяржаўных органаў стандартызацыі.

Асабліва сьць стандартызацыі ў Польшчы – рэкамендацыйны характар існуючых норм кніжнага афармлення – і гэтая тэндэнцыя з’яўляецца сёння характэрнай для ўсіх краін Еўразвязу². Абавязковымі да

¹ А. М и л ь ч и н, *op. cit.*, с. 375.

² *Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o normalizacji* [online], <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20021691386> [dostęp: 27.11.2016].

размяшчэння на тытульным аркушы элементамі з'яўляюцца толькі імёны аўтара і выдаўца, назва кнігі, класіфікацыйныя індэксы, капірайт і некаторыя іншыя звесткі, неабходныя для палягчэння працы бібліятэкараў і распаўсюднікаў, зручнасці азнаямлення з выданнем чытачоў і абароны аўтарскіх правоў¹. У астатнім стваральнікі кнігі абапіраюцца на выпрацаваную кніжную традыцыю і вырашаюць пытанне аб мэтазгоднасці выкарыстання тых ці іншых элементаў на розных старонках аркуша ў адпаведнасці з аўтарскай задумай. Прынцыпы афармлення польскіх дваіных тытульных аркушаў мала адрозніваюцца ад беларускіх. Галоўная асаблівасць – пэўная інфармацыя, не лічачы імя аўтара і назвы твора, не мусіць паўтарацца ў межах аднаго выдання². Больш, чым у беларускіх мастацкіх выданнях, пашырана выкарыстанне дваінога тытульнага аркуша. Гэта тлумачыцца прынцыпамі мэтазгоднага і гарманічнага размяшчэння ўсёй неабходнай інфармацыі такім чынам, каб тытульны аркуш не падаваўся перанасычаным. Апрача таго, на думку польскіх стваральнікаў, дваіны тытульны аркуш дадае выданню элегантнасці і вагі³.

Разгледзім асноўныя элементы польскага дваінога тытульнага аркуша. На авантытуле звычайна размяшчаецца імя аўтара і скарачаная назва кнігі. Некаторыя даследчыкі не раяць выкарыстоўваць іншыя элементы, паколькі праз канструктыўныя асаблівасці выданняў (асабліва ў пераплёце) тэкст на дадзенай старонцы нязручна чытаць⁴. Аднак часта замест скарачанай назвы твора і імя аўтара на авантытуле публікуюць інфармацыю пра серыю, збор твораў ці шматтомнік. Таксама можа прысутнічаць сігнет (або любая іншая выява), прысвечэнне або дэвіз⁵.

На контртытуле, як і ў беларускіх выданнях, змяшчаюцца звесткі пра арыгінальнае выданне (у тым ліку, арыгінальны тытульны аркуш) і стваральнікаў кнігі, серыю, збор твораў ці шматтомнік. Таксама можа быць франтыспіс; калі няма на іншых старонках – сігнет, назва выдавецтва і месца выдання. Контртытул таксама можа заставацца пустым⁶.

На тытуле, незалежна ад наяўнасці ці адсутнасці паўтору, размяшчаецца імя аўтара і поўная назва твора. Усе астатнія элементы (у тым ліку сігнет, назва выдавецтва, месца і год выдання) – калі адсутнічаюць на іншых старонках выдання⁷. Факультатыўныя элементы аналагічныя беларускім выданням, таму пра іх тут узгадваць не будзем.

¹ S. A. K o n d e k, *Zagadnienia wydawnicze i księgarskie*, Warszawa 2010, s. 39.

² *Ibidem*, s. 42.

³ *Kto to napisał, czyli skład stron tytułowych* [online], <http://sztukadruku.pl/dtp/kto-to-napisał-czyli-skład-stron-tytułowych/> [dostęp: 27.11.2016].

⁴ *Ibidem*.

⁵ R. C h w a ł o w s k i, *Typografia typowej książki*, Gliwice 2002, s. 14

⁶ *Układ części składowych książki* [online], <http://www.dkprint.pl/kompendium/układ-części-składowych-książki/> [dostęp: 27.11.2016].

⁷ *Ibidem*.

Увогуле, для польскіх стваральнікаў кнігі тытул з'яўляецца тым элементом, які непасрэдна інфармуе наведвальнікаў кнігарняў і бібліятэк пра тып і змест выдання, таму ён павінен быць так складзены тыпаграфічна, каб можна было “з першага погляду” запомніць загалолак і падзагалолак (у кнігах навуковых, падручніках), імя аўтара (у кнігах белетрыстыкі), назву серыі (у дэтэктывах, любоўных раманах і бестселерах), часам назву выдавецтва, калі яно мае сур'ёзную рэпутацыю. У той жа час улічваецца мастацкае афармленне, бо адна з функцый тытула – заахвочванне да азнаямлення са зместам выдання¹.

На адгорце тытула, у асноўным, публікуюцца элементы, аналагічныя беларускім выданням. Галоўнае адрозненне – метрыка (польскія даследчыкі называюць яе тыпаграфскай), якая ў беларускіх выданнях традыцыйна змяшчаецца на апошняй старонцы, часцей за ўсё знаходзіцца на адгорце тытула разам са звесткамі пра іншых стваральнікаў кнігі (выдавецкай метрыкай). Яна пераносіцца ў канец толькі тады, калі ўтрымлівае вялікую колькасць пазіцый (больш за 10)², калі гэта неабходна з пункту гледжання эстэтыкі або праз асаблівасці канструкцыі. Яшчэ адна асаблівасць – знак “Printed in Poland” (Надрукавана ў Польшчы), які традыцыйна змяшчаюць на кнігах для экспарту³, аднак апошнім часам з'явілася тэндэнцыя да размяшчэння яго амаль ва ўсіх польскіх кнігах. У той жа час, нягледзячы на, здавалася б, мінімальнае афармленне адгортку тытула, польскія даследчыкі адзначаюць у вялікай колькасці выпадкаў яго нязручнасць для чытача, бо ўся інфармацыя – рознай ступені важнасці для пакупніка ці чытача – змяшчаецца неаднародна і афармляецца шрыфтам аднаго памеру⁴. Некаторыя польскія чытачы, знаёмыя з рускімі і беларускімі арыгінальнымі выданнямі, выказваюць думку адносна мэтазгоднасці змяшчэння на адгорце тытула анатацыі, аналагічнай такой у макеце анатаванай карткі выданняў СНД і адсутнай у польскіх кнігах, якая насіла б выключна інфармацыйны характар і паведамляла пра змест кнігі, часам неканчаткова зразумелы з рэкламнага паведамлення на другім баку вокладкі.

Пэўны ўзровень свабоды дазваляе польскім выдаўцам актыўна эксперыментавать з прасторай тытульнага аркуша і нават мяняць месцамі прывычныя яго элементы. Так, у некаторых выданнях набор звестак, характэрных для адгортку тытула, размяшчаецца на контртытуле (як, напрыклад, у польскім перакладзе кнігі Югасі Каляды, 2007 г.), а авантытул змяшчае партрэт аўтара і разгорнутую анатацыю, больш падобную па сваёй структуры на рэферат (выданні серыі “Biblioteka Białoruska”).

Зрэшты, падобныя эксперыменты сустракаюцца і ў беларускай кніжнай прасторы, пакуль часцей толькі ў выданнях перакладной літа-

¹ S.A. K o n d e k, *op. cit.*, s. 45.

² B. O s u c h o w s k a, *Poradnik autora tłumacza i redaktora*, Warszawa 2005, s. 85.

³ *Ibidem*.

⁴ S.A. K o n d e k, *op. cit.*, s. 46.

ратуры прыватных выдавецтваў. Магчыма, гэта тлумачыцца памкненнем выдаўцоў праз нетыповае для беларускай кніжнай прасторы афармленне падкрэсліць прыналежнасць твораў да іншай культуры і, у той жа час, укараніць лепшыя напрацоўкі кніжнага руху Еўропы. Сярод такіх эксперыментаў наступныя:

1. Партрэт аўтара і разгорнутыя анатацыі на авантытуле (серыя кніг Ч. Мілаша, выдадзеныя да стагоддзя паэта, 2011 г.; выданні серыі “Я кнігу маю”, 2012 г.).

2. Звяздзёнае да мінімуму звестак на адгорце тытула з іх пераносам на апошнюю старонку кнігі (як, напрыклад, у беларускім перакладзе Г. Герлінга-Грудзіньскага, 2006 г.).

3. Размяшчэнне тыпаграфскай метрыкі на адгорце тытула (выдавец А. А. Калоша, 2015 г.).

4. Мінімізацыя звестак на апошняй старонцы выдання.

5. Нестандартнае размяшчэнне звыклых элементаў тытульнага аркуша: тытул ці адгорт тытула на месцы контртытула (выданне арыгінальных твораў В. Гапеевай, 2015 г.; перакладу Р. Курыльчыка, 2010 г.).

Такім чынам, цягам доўгага гістарычнага перыяду развіцця кніжнай культуры ў сучасных Польшчы і Беларусі былі сфарміраваныя дзве традыцыі афармлення выданняў.

У Беларусі – дзяржаўная, што захавалася яшчэ з савецкіх часоў, калі абсалютна ўсе выдавецтвы краіны мусілі падпарадкоўвацца спецыяльным органам, якія строга кантралявалі змест кніжных выданняў і якасць паліграфічнага выканання. Цяпер вялікая колькасць выдавецкіх арганізацый Беларусі – прыватныя, аднак перапрацаваныя з улікам новых умоў савецкія стандарты дагэтуль з’яўляюцца абавязковымі. Таму айчынным стваральнікі кнігі мусяць распрацоўваць дызайн выдання не толькі згодна з аўтарскай задумай, але і з аглядак на вялікую колькасць інфармацыі, якую давядзецца размясціць у межах кнігі.

У Польшчы падобная сітуацыя захоўвалася да канца 70-х гг. мінулага стагоддзя. З развіццём рынкавых адносін і ліберальна-дэмакратычнага грамадства, паступовым дамінаваннем прыватнай уласнасці практычна ўсе нормы адносна размяшчэння ў кнізе пэўных элементаў сталі інструкцыямі і рэкамендацыямі. Абавязковай ў кнізе засталася толькі інфармацыя, датычная абароны аўтарскага і эканамічнага правоў. Таму польскія выдаўцы могуць актыўна эксперыментавать з кніжнай прасторай і распрацоўваць новыя падыходы да афармлення выданняў. Адным з іх з’яўляецца мінімалізм у размяшчэнні выхадных звестак, абмежаванне толькі тым, што чытачу – і будучаму пакупніку – можа быць цікава: апрача імя аўтара, назвы кнігі і выдавецтва, разгорнутыя анатацыі на авантытуле, выяўленчыя элементы, звесткі пра стваральнікаў кнігі і некаторыя іншыя ў залежнасці ад віду і прызначэння выдання.

Зрэшты, у апошнім дзесяцігоддзі ў Беларусі назіраецца тэндэнцыя спрасціць напайненне тытульных аркушаў нават на ўзроўні нарматыўных дакументаў: паступова адзін за адным асобныя, раней абавязковыя элементы прызнаюцца факультатыўнымі. Гэта сведчыць пра інтэграцыю беларускага кнігадруку ў міжнародны кантэкст, што адкрывае новыя магчымасці для супрацоўніцтва ў выдавецкай сферы.

Uladzimir Kulikovich, Kseniya Tarasevich

Title Page of Modern Authors' Books: National and Foreign Experience

A b s t r a c t

The article purpose is to analyse Belarusian and Polish title pages of the first decade of the 21st century and identify a common trend in their design. A brief description of the title page historical development in European publishing is presented, basic Belarusian and Polish standard requirements for formatting of title pages are outlined, and typical schemes of placing text and graphic elements are analysed. The results will contribute to the search for new ways of cooperation in the publishing field between Poland and Belarus as well as to the development of high-quality book publications.